NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-6]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

MUMTOZ SHARQ ADABIYOTINING INGLIZ TILIGA TARJIMASIDA MATN, KITOBXON TAASUROTI VA MA'NONING O'ZGARISHI

Mamatova Dilrabo Maxmudjanovna
Namangan davlat universiteti mustaqil-izlanuvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada mumtoz Sharq adabiyotining ingliz tiliga tarjima qilinishi jarayonida yuzaga keladigan o'zgarishlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda fors, turkiy va arab mumtoz adabiy an'analari misolida tarjima faqat til birliklarini ko'chirish emas, balki ma'no, ramzlar tizimi va o'quvchi qabulining ham o'zgarishiga olib kelishi ko'rsatib beriladi. Maqolada mumtoz matnning ko'p qatlamli tabiati, tarjimada ayrim ma'nolarning yo'qolishi va yangi talqinlarning yuzaga kelishi, o'quvchi dunyoqarashining roli hamda tarjimonning hamijodkor sifatidagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, ingliz tilidagi tarjimalar natijasida asl matndan kelib chiqqan, ammo nisbatan mustaqil xususiyatlarga ega bo'lgan yangi adabiy shakl vujudga kelishi haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *mumtoz Sharq adabiyoti, badiiy tarjima, tarjimashunoslik, ingliz tili, ramziylik, talqin, o'quvchi qabul qilishi, tarjimon, madaniyatlararo muloqot.*

ИЗМЕНЕНИЕ ТЕКСТА, ЧИТАТЕЛЬСКОГО ВОСПРИЯТИЯ И СМЫСЛА ПРИ ПЕРЕВОДЕ КЛАССИЧЕСКОЙ ВОСТОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. *В данной статье рассматриваются изменения, возникающие при переводе классической восточной литературы на английский язык. На примере персидской, тюркской и арабской литературных традиций показывается, что перевод представляет собой не только перенос языковых единиц, но и преобразование смыслов, системы символов и особенностей читательского восприятия. В статье анализируются многослойная природа классического текста, утрата отдельных смысловых оттенков в процессе перевода, появление новых интерпретаций, роль читателя и место переводчика как соавтора текста. Особое внимание уделяется тому, что английский перевод формирует новый литературный объект, который связан с оригиналом, но одновременно приобретает собственные особенности и способы существования в иной культурной среде.*

Ключевые слова: *классическая восточная литература, художественный перевод, переводоведение, английский язык, символизм, интерпретация, читательское восприятие, переводчик, межкультурная коммуникация.*

THE TRANSFORMATION OF TEXT, READER PERCEPTION AND MEANING IN THE ENGLISH TRANSLATION OF CLASSICAL EASTERN LITERATURE

Abstract. *This article examines the transformations that occur when classical Eastern literature is translated into English. Drawing on Persian, Turkic, and Arabic literary traditions, the study argues that translation is not merely a transfer of linguistic units but also a process that reshapes meaning, symbolism, and reader reception. The paper discusses the multilayered nature of classical texts, the loss of certain semantic nuances in translation, the emergence of new interpretations, the role of the reader, and the translator's position as a co-creator of the translated work. Particular attention is given to the idea that English translations produce a new literary form that remains connected to the source text while developing its own characteristics within a different cultural context.*

Keywords: *classical Eastern literature, literary translation, translation studies, English language, symbolism, interpretation, reader reception, translator, intercultural communication.*

Kirish. Tarjima ko'pincha bir tildagi matnni boshqa tilga o'tkazish jarayoni sifatida tushuniladi. Ammo adabiy tarjima, ayniqsa mumtoz adabiyot tarjimasi bundan ancha murakkab hodisadir. Chunki badiiy matnda faqat so'zlar emas, balki ma'lum bir davrning dunyoqarashi, estetik qarashlari, madaniy xotirasi va ramzlar tizimi ham mujassam bo'ladi. Shu sababli bir adabiy asar boshqa tilga ko'chirilganda faqat til emas, balki ma'no hosil qilish usuli ham o'zgaradi.

Mumtoz Sharq adabiyoti, xususan fors, turkiy va arab tillaridagi she'riyat, ko'p qatlamli ma'nolar, kuchli ramziylik va boy badiiy an'analar bilan ajralib turadi. Bu adabiyot vakillari orasida Navoiy, Hofiz, Rumiy, Fuzuliy kabi ijodkorlar alohida o'rin egallaydi. Ularning asarlari bugungi kunda ingliz tiliga keng tarjima qilinmoqda va G'arb o'quvchilari tomonidan ham o'qilmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi mumtoz Sharq adabiyoti ingliz tiliga tarjima qilinganda qanday o‘zgarishlar yuz berishini tahlil qilishdir. Asosiy savol shundan iborat: ingliz tilidagi matn asl asarning ekvivalentimi yoki u tarjima jarayonida yangi adabiy shaklga aylanadimi?

Mumtoz matn ko‘p qatlamli ma’no tizimi sifatida. Mumtoz Sharq she’riyatining muhim xususiyatlaridan biri uning ko‘p qatlamli ma’noga ega bo‘lishidir. Ko‘plab she’rlarda bir misra bir vaqtning o‘zida bir necha ma’noni ifodalashi mumkin. Masalan, “yor” obrazi oddiy sevgilini ham, ma’naviy murshidni ham, ilohiy mavjudotni ham anglatishi mumkin. Muallif ko‘pincha shu ma’nolarning qaysi biri nazarda tutilganini aniq aytmaydi.

Bundan tashqari, mumtoz adabiyot kuchli ramziy tizimga ega. Gul, bulbul, may, soqiy, sham, parvona kabi obrazlar asrlar davomida shakllangan ma’nolarni o‘zida jamlagan. Sharq madaniy muhitida ulg‘aygan o‘quvchi bu ramzlarni deyarli izohsiz tushunadi. Ammo boshqa madaniyat vakili uchun ular oddiy obrazlar bo‘lib ko‘rinishi mumkin.

Tarjima: yo‘qotish va yangi ma’no yaratish jarayoni. Mumtoz adabiyot tarjimasi haqida gap ketganda odatda “nima yo‘qoladi?” degan savol ko‘proq beriladi. Haqiqatan ham tarjimada ayrim unsurlarni saqlab qolish qiyin. Masalan, qofiya, radif, vazn yoki ayrim so‘z o‘yinlari ingliz tilida to‘liq qayta yaratilmaydi. Ba’zi ramzlar ham o‘z ta’sir kuchini yo‘qotadi. Biroq tarjimani faqat yo‘qotish sifatida ko‘rish ham to‘g‘ri emas. Chunki tarjima jarayonida yangi ma’nolar ham paydo bo‘ladi. Tarjimon ba’zan asl matnda yashirin bo‘lgan ma’noni izohlashga majbur bo‘ladi. Ayrim hollarda esa ingliz tilidagi o‘quvchi matnni o‘z madaniy tajribasi asosida yangi tarzda talqin qiladi.

Adabiy matnning ma’nosi faqat matnning o‘zida mavjud bo‘lmaydi. Uni o‘quvchi ham yaratadi. Shu sababli turli madaniy muhit vakillari bir xil she’rni turlicha tushunishi mumkin. Mumtoz Sharq she’riyati yaratilgan davrda diniy va ma’naviy qarashlar kundalik hayotning ajralmas qismi bo‘lgan. Bugungi ingliz tilidagi o‘quvchi esa ko‘pincha zamonaviy, dunyoviy va individualistik qarashlar bilan matnga murojaat qiladi. Natijada bir xil satr turli o‘quvchilarda turlicha taassurot uyg‘otadi.

Mumtoz adabiyot tarjimasida tarjimonning roli ayniqsa muhimdir. U har bir so‘z, ibora va ramz yuzasidan tanlov qiladi. Ko‘p hollarda birgina misraning bir nechta ehtimoliy talqini mavjud bo‘ladi. Tarjimon qaysi ma’noni tanlasa, ingliz tilidagi o‘quvchi asarni aynan shu yo‘l bilan qabul qiladi. Shuning uchun tarjimon oddiy vositachi emas. U ma’lum ma’noda yangi matnning ham muallifiga aylanadi.

Mumtoz matn va tarjimada ma’no o‘zgarishlarining misollarda tahlili. Nazariy mulohazalarni aniqroq ko‘rsatish uchun mumtoz Sharq adabiyotidan olingan ayrim tarjima juftliklarini ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Ushbu misollar tarjima jarayonida ma’no, ramz va o‘quvchi qabulida qanday o‘zgarishlar yuz berishini yaqqol namoyon qiladi.

Hofiz Sheroziy she’riyatida ramziy ma’noning qisqarishi

Asl matn:

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را
به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

[Agar ān Turk-e Shirāzi be dast ārad del-e mā rā,
Be khāl-e Henduyash bakhsham Samarqand o Bokhārā rā.]

Asl satrlarning so‘zma-so‘z o‘zbekcha tarjimasi taxminan quyidagicha bo‘ladi: “Agar o‘sha Sheroz turki mening ko‘nglimni qo‘lga kiritsa,
uning hindu xoliga Samarqand va Buxoroni baxsh etaman.” Dick Davis tarjimasida esa quyidagicha: “If that Shirazian Turk would take my heart into their hand,
I’d give Bukhara and Samarkand for the black mole on their cheek.” Bu misolda asosiy ma’no saqlanib qolgan bo‘lsa-da, fors she’riyatidagi “turk” va “hindu xol” obrazlarining tarixiy-estetik ma’nolari ingliz o‘quvchisi uchun deyarli tushunarsiz bo‘lib qoladi. Natijada obraz ramziy tizimning bir qismi sifatida emas, balki romantik mubolag‘a sifatida qabul qilinadi.

Rumiy she’riyatida tasavvufiy qatlamning zaiflashishi

Asl matn:

بشنو این نی چون شکایت کندمی
از جدایی حکایت هاکندمی

[Bishnav in ney chun shikāyat mikonad,
Az judāyīhā hikāyat mikonad.]

Asl satrlarning so‘zma-so‘z o‘zbekcha tarjimasi taxminan quyidagicha bo‘ladi: “Bu nayni tingla, qanday shikoyat qiladi, u ayriliqlar haqida hikoya qiladi.” Tarjimon Nicholson esa uni quyidagicha tarjima qilgan: “Listen to the reed how it tells a tale, complaining of separations.” Bu tarjima nisbatan literal xarakterga ega. Unda nay obrazi va ayriliq motivi saqlangan. Biroq fors tasavvufidagi nay inson ruhining ilohiy manbadan ajralgan holatini ifodalovchi murakkab ramz hisoblanadi. Ingliz tilidagi o‘quvchi esa uni oddiy poetik metafora sifatida qabul qilishi mumkin.

Xayyom ruboiylarida tarjimonning hamijodkorlik roli

Asl matn:

خورشید	کمند	صبح	بر	بام	افکند

افکند جام در باده روز کیخسرو

[Khorshid kamand-e sobh bar bām afkand, Kaykhosrow-e ruz bāda dar jām afkand.]

Asliyatning so‘zma-so‘z o‘zbekcha tarjimasi quyidagichadir: Quyosh tongning arqonini tom ustiga tashladi, Kun podshohi qadahga may quydi. Edward FitzGerald esa bunday tarjima qilgan: “Awake! for Morning in the Bowl of Night, Has flung the Stone that puts the Stars to Flight.” Bu yerda tarjima asl matndan sezilarli darajada uzoqlashadi. Quyosh, tong, may va qadah obrazlari o‘rniga yangi poetik tasvirlar yaratilgan. Shu sababli FitzGerald tarjimasi ko‘pincha tarjimadan ko‘ra qayta ijod qilish namunasi sifatida baholanadi.

Xuddi shu ruboiyning nisbatan to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjimasi uchun Edward Henry Whinfield murojaat qilsak: “The sun links morn's bright lasso to the roof, The King of Day flings wine into the cup.” Whinfield versiyasi forscha matndagi obrazlarni saqlashga intiladi. Shu sababli u FitzGerald tarjimasiga qaraganda asl matnga yaqinroq hisoblanadi. Ikki tarjimani taqqoslash tarjima va talqin o‘rtasidagi chegaraning qanchalik nozik ekanini ko‘rsatadi.

Xulosa

Mumtoz Sharq adabiyotining ingliz tiliga tarjimasi oddiy til almashtirish jarayoni emas. Bu jarayonda matnning ramzlari, ma’no qatlamlari, o‘quvchi bilan aloqasi va hatto adabiy vazifasi ham o‘zgaradi. Ayrim unsurlar yo‘qolsa, boshqalari yangi shaklda paydo bo‘ladi.

Shu sababli ingliz tilidagi tarjimani asl matnning to‘liq ekvivalenti sifatida qabul qilish qiyin. U asl asardan kelib chiqqan, ammo mustaqil ravishda mavjud bo‘la oladigan yangi adabiy shakldir. Tarjima natijasida faqat ma’no ko‘chirilmaydi; yangi ma’no ham yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bhabha, H. K. (1994). The location of culture. Routledge.

2. Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. Brower (Ed.), On translation (pp. 232–239). Harvard University Press.

3. Lewis, F. D. (2008). Rumi: Past and present, East and West. Oneworld Publications.

4. Davis, D. (Trans.). (2013). Faces of love: Hafez and the poets of Shiraz. Penguin Books.

5. Eastwick, E. B. (Trans.). (1852). The Gulistan; or, Rose-Garden of Shekh Muslihu'd-Din Sadi of Shiraz. Stephen Austin.

6. FitzGerald, E. (Trans.). (1859). Rubáiyát of Omar Khayyám. Bernard Quaritch.

7. Nicholson, R. A. (Trans.). (1926). The Mathnawi of Jalálu’ddín Rúmí (Vol. 2). Luzac & Co.

8. Whinfield, E. H. (Trans.). (1883). The quatrains of Omar Khayyám. Trübner & Co.

9. Lewis, F. D. (2008). Rumi: Past and present, East and West. Oneworld Publications.

10. Venuti, L. (2018). The translator’s invisibility: A history of translation (3rd ed.). Routledge.Venuti, L. (2018). The translator’s invisibility: A history of translation (3rd ed.). Routledge.